

Paweł Jaskanis, Piotr Szpanowski

Spór o zabytki znajdujące się pod opieką Muzeum Pałacu w Wilanowie – część I

Dispute about historic objects in the care of the Wilanow Palace Museum – part I

W poprzednim artykule daliśmy wyraz przekonaniu, iż rzetelna opieka nad historyczną rezydencją królewską wymaga szczególnych starań i wieloaspektowego podejścia do istniejących zasobów kulturowych i przyrodniczych¹. Nie wszystkie z nich były odpowiednio zadbane ze względu na brak wystarczających środków finansowych w kolejnych dziesięcioleciach XX w., bez względu na uwarunkowania własnościowe i funkcjonalne. Szeroko zakrojone renowacje na przełomie lat. 50. i 60. oraz po 2003 r., wciąż trwające, zostały ukierunkowane przede wszystkim na interwencję konserwatorską i stworzenie niezbędnego minimum dla potrzeb coraz bardziej intensywnej i zróżnicowanej turystyki. W ostatnich latach strategia renowacji wynika z założeń działania Muzeum. Wszystkie wartości „kultury i natury” dawnej rezydencji królewskiej powinny zostać objęte wysokiej jakości, zintegrowaną przestrzennie i funkcjonalnie opieką konserwatorską i przyrodniczą. Uatrakcyjnienie obszaru Muzeum, jego programu kulturalnego i edukacyjnego oraz zwiększenie frekwencji i przychodów z biletów stanowią priorytetowe cele aktywności. Potencjał (kapitał) miejsca, po uprzednim zdefiniowaniu we współczesnych uwarunkowaniach, może być wykorzystany jako jeden z istotnych czynników rozwoju turystyki w stolicy Polski, na wzór wiejskich rezydencji królewskich w Wersalu czy Hampton Court, oraz motorem postępu przemysłów kultury w otoczeniu przestrzennym i biznesowym Muzeum. Założenia te pozwoliły instytucji zdobyć w konkursach znaczące dotacje celowe na konserwację zabytków i ich udostępnianie publiczności.

Kiedy sprawujemy opiekę nad zabytkiem, to w istocie nim zarządzamy, jego stanem technicznym i porządkowym, funkcjami, wizerunkiem, stanem prawnym etc. Zarządzanie Pałacem Wilanowskim, który jest od ponad 200 lat siedzibą muzeum

In the previous article we expressed our conviction that taking meticulous care of a historic royal residence requires special efforts and a multi-aspect approach to the existing cultural and natural resources¹. Not all of them were properly taken care of because of lack of sufficient funds during the subsequent decades of the 20th century, regardless of the ownership and functional conditions. Vast renovation work at the turn of the 1950s and 1960s, after 2003, and still continued, were mainly geared towards conservation treatment and creating an indispensable minimum for the needs of increasingly intensive and varied tourism. During the recent years the restoration strategy has been the result of the operational principles of the Museum. All the “cultural and natural” values of the former royal residence should be provided with high quality, spatially and functionally integrated, nature and historic conservation care. Making the Museum area with its cultural and educational programme more attractive, and increasing visitor numbers and ticket office income, constitute the current priorities. The potential (capital) of the place, after it has been defined in modern conditions, could be used as one of the essential assets for developing tourism in the capital of Poland, by following the example of royal country residences in Versailles or Hampton Court, and the driving force behind cultural industries in the spatial and business surroundings of the Museum. Those assumptions allowed the institution to obtain, through competitions, significant subsidies for conservation of monuments and making them available to the public.

When we take care of a monument, we are actually in charge of its technical condition and maintenance, its functions, its image and legal condition etc. Managing the Wilanow Palace which, for

i zarazem najcenniejszym w nim eksponatem, rodzi dodatkowe odniesienia do funkcji społecznych miejsca, zakodowanych w nim na przestrzeni ostatnich stuleci. Służył społeczeństwu jako pamiątka tożsamości narodowej i świadectwo zbiorowej świadomości historycznej. W XX w. zmieniła się skala użytkowa – elitarny charakter miejsca został zastąpiony funkcjami egalitarnymi w warunkach turystyki masowej. Wzrosły oczekiwania publiczności wobec edukacyjnych, estetycznych i kulturalnych aktywności Muzeum.

W kolejnych wypowiedziach będziemy informować o założeniach projektów ustaw, które mogą uporządkować relacje prawne i ekonomiczne pomiędzy interesem publicznym a prywatnymi dążeniami. Rachunki krzywd powstałych podczas nacjonalizacji (zgodnej i niezgodnej z prawem) nie mogą być jednostkowo uregulowane (niekiedy sprzecznie) bez abstrahowania wobec fundamentalnych zasad współżycia społecznego, takich jak równość wobec prawa, pewność prawa i sprawiedliwość społeczna. Potrzebna jest taka polityka reprivatyzacji, która jest rozumiana także jako zabezpieczenie aspiracji społecznych w dostępie do cennych dóbr kultury. Nie można zatem pomijać poniesionych dotąd nakładów ze środków publicznych na renowację i utrzymanie zabytków, ani zapomnieć o mechanizmach publicznej pomocy w reakcji na spodziewane problemy ze stanem technicznym i estetycznym zabytków w przyszłości. Służebna wobec społeczeństwa funkcja muzealna instytucji mających swoje siedziby w zabytkach objętych nacjonalizacją w 1944 i 1945 r., zgodnie z polskim ustawodawstwem i międzynarodowymi normami w tej dziedzinie, wymaga precyzyjnego zdefiniowania, w tym określenia granicy pomiędzy potrzebami społecznymi a sprzecznymi z nimi formami komercjalizacji i ich wpływem na stan zabytku (np. szybki zarobek – skrajna eksploatacja zabytku i trwała utrata jego wartości – częste remonty bez utrzymania właściwych standardów).

Poniżej przedstawiamy krótką informację o genezie sporu prawnego o własność muzealiów i nieruchomości królewskiej rezydencji w Wilanowie.

Historia zbiorów wilanowskich i tradycja muzeum w Wilanowie sięga 1805 r., kiedy Stanisław Kostka Potocki udostępnił społeczeństwu prywatne zbiory sztuki dla wychowania przez sztukę i historię. Kultywowanie pamięci o królu Janie III było i jest jednym z priorytetów działalności muzeum ulokowanego w jego rezydencji. Ostatnia z Potockich na Wilanowie – Aleksandra Augustowa Potocka, umierając w 1892 r., pozostawiła dobra wilanowskie, rezydencję wilanowską i zgromadzone w niej zbiory swemu kuzynowi – Ksaweremu Branickiemu. Świetne perspektywy rozwijania prac

over 200 years, has been the seat of the Museum, and simultaneously its most precious exhibit evokes additional associations with the social functions of the site which were encoded there throughout the last centuries. It served the society as a symbol of their national identity and evidence of the collective historic identity. In the 20th century, the utility scale changed – the elite character of the place was replaced with new egalitarian functions required by mass tourism. Public expectations referring to the Museum educational, aesthetic and cultural activities increased, as well.

In our next articles we will inform about the premises of proposed legal acts, which could sort out legal and economic relations between public interest and private demands. The damage inflicted during nationalisation (whether lawful or unlawful) cannot be regulated individually (sometimes in a mutually exclusive way) without disregarding fundamental principles of social coexistence, such as: equality before the law, reliability of law and social justice. We need such a policy of restitution which can also be understood as protecting social aspirations in having access to valuable cultural achievements. Therefore, neither can the considerable public expenditure invested so far in monument restoration and maintenance be ignored, nor can the mechanisms of public help in reaction to expected problems with the monument technical and aesthetic condition in the future be forgotten. Museum function of institutions which have their seats in monuments nationalised in 1944 and 1945, servient towards the society, according to the Polish legislation and international regulations in this respect requires precise definition, including defining the boundary between social needs and contradictory to them forms of commercialisation, and their impact on the monument condition (e.g. quick profit – ruthless exploitation of the monument and permanent loss in its value – frequent restorations without maintaining proper standards).

Below we have enclosed brief information about the origins of the legal dispute concerning the ownership of the exhibits and the fixed property of the royal residence in Wilanow.

The history of the Wilanów collection and the tradition of the Wilanow Museum dates back to 1805, when Stanisław Kostka Potocki made his private collection of art available to the public in order to educate by means of art and history. Cultivating the memory of King Jan III Sobieski has been one of the priorities in the activity of the museum which is housed in his residence. The last from the Potocki family of Wilanow – Aleksandra Augustowa Potocka, on her death bed in 1892, left the Wilanów estate, the residence and the collec-

przy pałacu i porządkowania zbiorów pod rządami powszechnie znanego z bogactwa i naukowych pasji Branickiego przerwała I wojna światowa i pogorszenie się sytuacji finansowej właściciela dóbr wilanowskich, który utracił, przynoszące mu największe dochody, dobra ziemskie na kijowszczyźnie. Rezydencja wymagała po wojennych dewastacjach ogromnych nakładów, które Ksawery Branicki z trudem ponosił pod nadzorem władz konserwatorskich odrodzonej Polski. W 1927 r., tuż po jego śmierci i objęciu dóbr wilanowskich przez Adama Branickiego, władze RP uznały wyjątkową wartość zbiorów wilanowskich wpisując je do ówczesnego rejestru zabytków. Ochroną objęto również pałac. Utrzymanie zabytków spadło na nowego właściciela w warunkach powiększających się problemów finansowych przejętych dóbr, zwłaszcza po wybuchu Wielkiego Kryzysu. W 1933 r. sytuacja ta wymusiła zastawienie zbiorów w Państwowym Banku Rolnym. Mimo ciągłych problemów finansowych w latach 30. XX wieku, pałac i zbiory wilanowskie były udostępniane społeczeństwu, co skłaniało ówczesne Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do umieszczenia ich na urzędowej liście muzeów i zbiorów publicznych.

Zbiory zasadniczo nie ucierpiały od działań wojennych 1939 r., zostały jednak najpierw „zabezpieczone”, a po wybuchu powstania warszawskiego zagrabione przez urzędników niemieckich oraz żołnierzy armii niemieckiej i sojuszniczej – węgierskiej. Stanisław Lorentz w lutym 1945 r. odnotował tylko 1/5 ich przedwojennego stanu.

Adam Branicki i członkowie jego rodziny (wywiezieni z Wilanowa już we wrześniu 1944 r.) zostali aresztowani przez NKWD w styczniu 1945 r. i umieszczeni w obozie internowania pod Moskwą, skąd do Polski wrócili dopiero w październiku 1947 r. Wywieziony do ZSRR Adam Branicki został wywłaszczony na rzecz Skarbu Państwa z całości swego majątku bez odszkodowania na mocy dekretu PKWN z 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej. W marcu 1945 r. wydano rozporządzenie, w którym zapowiedziano wydawanie ruchomości osobistego użytku z przejmowanych majątków, poza tymi, które posiadały wartość naukową, artystyczną lub muzealną. W ówczesnym stanie prawnym rozumiano to jako potwierdzenie wywłaszczenia właścicieli z posiadanych przez nich zbiorów i kolekcji i podstawę do przejmowania ich do zbiorów państwowych.

Opiekę nad rezydencją i zbiorami wilanowskimi przejął dyrektor Muzeum Narodowego w Warszawie, Stanisław Lorentz, który powstanie w Wilanowie oddziału MNW ogłosił już 28 stycznia 1945 r.

tions accumulated there to her cousin – Ksawery Branicki. The brilliant prospects of developing work on the palace and organising the collections under the rule of Branicki, commonly known for his riches and scientific passion, were blighted by the outbreak of World War I and deteriorating financial situation of the Wilanów owner who lost his Kiev estates which had provided him with largest income. After war damage, the residence required enormous expense, which Ksawery Branicki could barely cover, under the supervision of conservation authorities of renascent Poland. In 1927, just after his death and Adam Branicki coming into the Wilanów inheritance, the government of the RP acknowledged the unique value of the Wilanów collection by entering it into the then monument register, including also the palace. The task of monument maintenance fell to the new owner in the situation of increasing financial difficulties in inherited estates, particularly after the outbreak of the Great Depression. In 1933, the situation forced the owners to pledge the collection in the State Agricultural Bank. Despite continuous financial problems throughout the 1930s, the palace and collection in Wilanow were made available to the public, which induced the contemporary Ministry of Religious Denominations and Public Enlightenment to put them on the official list of museums and public collections.

The collection was not badly damaged during the campaign of 1939, however, it was “secured” and after the Warsaw Uprising broke out it was plundered by German officials and the soldiers of the German army and their Hungarian allies. In February 1945, Stanisław Lorentz found only 1/5 of the pre-war collection.

Adam Branicki and members of his family (deported from Wilanow already in September 1944) were arrested by the NKVD in January 1945 and sent to an internment camp near Moscow, from which they returned to Poland in October 1947. Adam Branicki, who was deported to the USSR, was dispossessed by the State Treasury of all his property without any compensation, by a decree introducing the agricultural reform issued by PKWN in 1944. In March 1945, a directive was issued which promised returning personal movables from reclaimed estates, except for those possessing scientific, artistic or historic value. According to the then binding legal regulations, it was understood as confirmation of dispossessing the owners of their collections, and the basis for including those in the state collections.

Care of the residence and Wilanów collection was given to the Curator of the National Museum in Warszawa – Stanisław Lorentz, who announced

Najważniejszym zadaniem ówczesnych muzealników wilanowskich było odbudowanie kolekcji. Rewindykacje z Niemiec, Austrii i przekazanych Polsce Ziemi Zachodnich trwały od 1945 do 1949, z największym nasileniem w latach 1947-49. W latach 1951 i 1956 nastąpiły dwa duże zwroty wilanowskich dzieł sztuki „zabezpieczonych” przez oddziały „trofiejne” Armii Czerwonej.

Spadkobiercy Adama Branickiego, który zmarł w 1947 r., podjęli działania rewindykacyjne w latach 1948-49. W wyniku postępowania administracyjnego prowadzonego na gruncie obowiązującego wówczas prawa zwróconych zostało Beacie Branickiej w 1949 r. ok. 400 przedmiotów. Mimo odwołań do ówczesnych władz w sprawie poszerzenia listy zwrotów, stało się to możliwe dopiero po rozpatrzeniu wniosku skierowanego w 1955 r. przez Beatę Branicką do ministra kultury i sztuki. Pierwszy zwrot miał miejsce w styczniu 1957 r., w tym samym roku miały miejsce kolejne trzy tury zwrotów, a później w 1958, 1959 i ostatni w 1960 r. Łącznie zwrócono wówczas rodzinie Branickich i ich krewnym około 1600 przedmiotów, uznawanych wówczas za przedmioty nie mające wartości artystycznej. Wydawanie przedmiotów z Wilanowa zostało zakończone w grudniu 1960 r. na mocy polecenia Ministerstwa Kultury i Sztuki skierowanego do dyrekcji MNW.

Do lat 90. XX w. formalnie nie istniał problem roszczeń spadkobierców Adama Branickiego wobec Muzeum Narodowego w Warszawie i zbiorów wilanowskich, gdyż ostatnie znane pismo w tej sprawie pochodzi z 1961 r.

Upadek komunizmu w Polsce skłonił córkę Adama Branickiego – Annę Branicką-Wolską do podjęcia tej sprawy przed ministrem kultury i sztuki w 1990 r. na gruncie roszczeń sformułowanych jeszcze w latach 40. XX w., czyli żądania zwrotu przedmiotów osobistych nie mających wartości muzealnej. Rozpoczęło to żmudną pracę muzealników, którzy wedle wytycznych wewnętrznych MNW i wydanych w 1993 r. wskazań MKiS rozpoczęli pracę nad dzieleniem zbiorów wilanowskich na grupy, w tym wydzielając grupę do ewentualnego zwrotu. Sytuacja uległa zmianie i komplikacji po wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z grudnia 1995 r., który orzekł, że rozporządzenie, na podstawie którego przejmowano zbiory prywatne (w tym wilanowskie) zostało wydane bez podstawy prawnej, co oznaczało, że zbiory te nigdy nie zostały wywłaszczone. W związku z tym spadkobiercy A. Branickiego złożyli 28 listopada 1996 r. wniosek o wydanie wilanowskich ruchomości wyszczególnionych w 8 spisach, który wpłynął do nowo utworzonego w 1995 r. Muzeum Pałacu w Wilanowie. Po tym terminie miało miej-

the opening of an NMW branch in Wilanow on 28 January 1945.

The most important task of the contemporary museologists in Wilanów was rebuilding the collection. The process of regaining objects from Germany, Austria and the returned to Poland Western Territories lasted from 1945 to 1949, and was particularly intensive in the years 1947-1949. In the years 1951 and 1956 two large batches of art masterpieces from Wilanów were returned “secured” by the “trophy” collecting troops of the Red Army.

The beneficiaries of Adam Branicki, who died in 1947, took action to regain their property in the years 1948-1949. As a result of administrative proceedings conducted according to the binding law, about 400 items were returned to Beata Branicka in 1949. Despite appeals to the then authorities to expand the list of returns, it was possible only after examining the petition addressed to the Minister of Culture and Art by Beata Branicka in 1955. The first return took place in January 1957, three more returns were made in the same year, and then in 1958, 1959 and the last in 1960. Altogether, approximately 1600 objects, regarded then as not having significant artistic value, were returned to the Branicki family and their relatives. Returning exhibits from Wilanow ended in December 1960, on instructions from the Ministry of Culture and Art given to the Museum Curator.

Until the 1990s, the problem of claims made by Adam Branicki’s heirs against the National Museum in Warsaw and the Wilanow collection did not formally exist, since the last known letter about the matter dates back to 1961.

The fall of communism in Poland induced the daughter of Adam Branicki – Anna Branicka-Wolska to raise the issue with the Minister of Culture and Art in 1990, on the basis of the claims laid already in the 1940s, namely to demand the return of personal items having no historic value. And so began the painstaking work of museum workers who, according to the internal directives of the NMW and the guidelines of MC&A issued in 1993, started to divide the Wilanów collection into groups, selecting items most likely to be returned. The situation changed and became more complicated after the verdict of the Supreme Administrative Court from December 1995, which decided that the directive on the basis of which private collections (Including the one in Wilanów) were seized had been issued without a legal basis, which meant that the collection had never been dispossessed. Consequently, on 28 November 1996, the beneficiaries of A. Branickiego put forward a petition for reclaiming Wilanow movables, detailed on 8 lists, which was received by the Wilanów Palace

sce kilka spotkań strony muzealnej ze spadkobiercami Adama Branickiego. Nie doprowadziły one jednak do zadowalających efektów, co skończyło się wydaniem 2 lipca 1997 r. przez ministra kultury i sztuki postanowienia, którym zawieszono postępowanie administracyjne ws. wniosku i wezwano strony do podjęcia działań w celu uzyskania rozstrzygnięcia kwestii własności muzeów na drodze cywilnoprawnej. Po tym terminie kontynuowano jednak rozmowy, w tym proponując powołanie fundacji, która przejęłaby rewindykowane zbiory. Na polecenie MKiS w Muzeum Pałacu w Wilanowie opracowano listy muzealiów, na podstawie których w lutym Adam Rybiński, jeden ze spadkobierców, sformułował własne propozycje dotyczące podziału muzealiów wymienionych na ww. listach „na takie, które pragniemy przekazać fundacji (F), wnoszone jako depozyty (D) i podlegające zwrotowi (Z)”. Ostatecznie jednak listy (bez proponowanego podziału) obejmujące ogromną większość wilanowskich muzealiów (ok. 6000 pozycji) stały się załącznikiem do pozwu spadkobierców Adama Branickiego o wydanie zbiorów z Muzeum Pałacu w Wilanowie, który wpłynął do Sądu Okręgowego w Warszawie 19 marca 1998 r. Po tym terminie, w lipcu 1999 r. miało miejsce jeszcze jedno spotkanie pozwanego Muzeum ze spadkobiercami Adama Branickiego, które zakończyło się jedynie ogólnym ich stwierdzeniem, że stworzenie fundacji musiałoby być poprzedzone odzyskaniem przez rodzinę czegokolwiek z muzeum wilanowskiego.

Po ponad 9 latach sporu sądowego, we wrześniu 2006 r., Sąd Okręgowy w Warszawie wydał wyrok częściowy nakazujący Muzeum Pałacowi w Wilanowie wydanie spadkobiercom A. Branickiego portretu Krystyny Potockiej (z 40 obiektów wskazanych we wniosku o wydanie wyroku częściowego). Wyrok został przez Muzeum Pałac w Wilanowie zaskarżony i w kwietniu 2007 r. uchylony przez Sąd Apelacyjny w Warszawie, a sprawa przekazana do ponownego rozpatrzenia.

11 marca 2008 r. Sąd Okręgowy w Warszawie wydał postanowienie o bezterminowym zawieszeniu sprawy ze względu na złożenie przez Muzeum w Prokuraturze dwóch zawiadomień o popełnieniu przestępstw ściganych z urzędu: dotyczącego podejrzenia przerobienia tzw. Inwentarza Duchesne'a z 1895 roku przedstawionego jako dowód w sprawie przez stronę pozującą Muzeum oraz dotyczącego fałszerstwa znajdującego się w aktach sprawy zaświadczania wydanej przez inspektora ds. ksiąg wieczystych Sądu Rejonowego dla Warszawy Mokotowa w Warszawie, które niezgodnie ze stanem faktycznym poświadczą m.in., iż działy III i IV księgi hipotecznej „Dobra Ziemskie Wilanów” nie

Museum newly opened in 1995. After that date, a few meetings of the Museum representatives with the heirs of Adam Branicki took place. However, they did not produce satisfactory results, which led to the decision issued by the Minister of Culture and Art on 2 July 1997, in which administrative proceedings referring to the petition were suspended and both parties were requested to take action in order to settle the question of ownership of the exhibits following the civil and legal course. The talks were continued after that date, though, and it was suggested that a foundation should be established which would take possession of the regained collection. By order of MC&A, the Wilanów Palace Museum prepared lists of museum items on the basis of which, in February, Adam Rybiński – one of the heirs, formed his own suggestions regarding the division of exhibits detailed on the above mentioned lists “into those we would like to bequeath to the foundation (F), left as deposits (D) and to be regained (Z).” Eventually, however, the lists (without the suggested division) encompassing a vast majority of the Wilanów museum items (app. 6000 exhibits) became an appendix to the claim of Adam Branicki's heirs for returning the collection of the Wilanów Palace Museum, which came into the District Court in Warszawa on 19 March 1998. After that date, in July 1999, one more meeting of the defendant Museum with Adam Branicki's heirs took place which, however, ended only with their general statement that establishing a foundation would have to be preceded by the family regaining anything from the Wilanow museum.

After over 9 years of legal dispute, in September 2006, the District Court in Warszawa gave a partial verdict ordering the Wilanów Palace Museum to return A. Branicki's heirs the portrait of Krystyna Potocka (out of 40 objects listed in the motion for a partial verdict). The ruling was appealed against by the Wilanów Palace Museum and in April 2007 overruled by the Court of Appeal in Warszawa, and the case sent for judicial review.

On 11 March 2008, District Court in Warszawa issued a decision about a stay of proceedings for an indefinite time because the Museum sent to the Prosecutor's Office two notices on committing an offence prosecuted *ex officio*: one concerning a suspicion of altering the so called Duchesne's inventory from 1895 presented as evidence in the case by the suing party, and the other concerning forgery of the certificate, included in the case files, issued by the inspector for land register of the Regional Court for Warszawa-Mokotow in Warszawa which, contrary to the factual state, confirmed that sections III and IV of the register of charges for “Wilanów Real Estate” do not contain any incrim-

zawierają wpisów obciążających, mimo że szczegółowa analiza księgi ujawniła, iż w dziale IV istnieje szereg wpisów obciążeń hipotecznych, które nie zostały wykreślone. Sprawa jest obecnie prowadzona przez Prokuraturę Okręgową w Warszawie.

Mimo trwających czynności organów prokuratury, Sąd Apelacyjny w Warszawie 30 maja 2008 r. uchylił postanowienie Sądu Okręgowego w sprawie zawieszenia sprawy, stwierdzając, iż Sąd sam może rozpatrzyć zarzuty podnoszone przez Muzeum. Od tego czasu Muzeum zgłosiło kilka wniosków dowodowych, m.in. z zeznań świadków, którzy są stopniowo przesłuchiwani przed sądem. Z przebiegu ostatnich rozpraw wynika, że niebawem Sąd Okręgowy powoła biegłych, których zadaniem będzie sporządzenie ekspertyzy z zakresu utożsamienia obiektów wymienionych w pozwie z obiektami znajdującymi się obecnie w zbiorach Muzeum.

Odczuwalny jest brak odpowiednich regulacji ustawowych, normujących relację pomiędzy interesem publicznym a interesem prywatnym. Muzeum opracowało projekt ustawy, który problem ten dla wszystkich znacjonalizowanych ruchomych dóbr kultury jednoznacznie porządkuje, dając jednocześnie propozycje zadośćuczynienia wyrządzone krzywdom.

Wbrew treści licznych doniesień prasowych spadkobiercy Adama Branickiego *de facto* wystąpili z roszczeniem wobec pałacu wilanowskiego już kilka lat temu, wskazując w piśmie procesowym z 6 września 2005 r. złożonym do sprawy o uzgodnienie treści ksiąg wieczystych, prowadzonej przez Sąd Rejonowy dla Warszawy-Mokotowa pod sygnaturą IC 586/03, iż ich roszczenie obejmuje także nieruchomości, na której znajduje się pałac w Wilanowie. Spadkobiercy A. Branickiego żądają w ramach ww. postępowania wpisania ich w miejsce Skarbu Państwa jako właścicieli do księgi wieczystej obejmującej między innymi działkę nr 17 z obrębem 1-05-52 („pałacową”). Konsekwencją zrealizowania żądania spadkobierców A. Branickiego byłoby ustalenie, że Muzeum nie nabyło użytkowania wieczystego tej nieruchomości. Przedstawiony scenariusz nie może wykluczyć finalnego żądania eksmisji Muzeum z zajmowanych pomieszczeń.

Pismem procesowym z 3 kwietnia 2008 r. Muzeum wniosło o oddalenie powództwa w całości wskazując, że bezzasadne jest twierdzenie, iż wskazane w pozwie nieruchomości nie podlegały działaniu dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej. W uzasadnieniu wskazano między innymi, że przed II wojną światową nieruchomości z pałacem wilanowskim składała się na jedną nieruchomość oznaczoną w księdze hipotecznej jako „Dobra Ziemskie Wilanów” – pierwotnie o pow. ok. 6 197,36 ha.

inating entries, although a detailed analysis of the register revealed that section IV contains several entries with charges over property which had not been crossed off. An investigation is currently being conducted by the District Prosecutor's Office in Warszawa.

Despite the on-going proceedings of the Prosecutor's Office, on 30 May 2008 the Court of Appeal in Warszawa reversed the ruling of the District Court concerning the stay in proceedings, stating that the Court itself can examine charges raised by the Museum. Since then, the Museum has put forward several evidential motions, e.g. from testimonies of witnesses who are gradually interrogated in court. It can be concluded from the course of the recent hearings that soon the District Court will appoint experts, whose task will involve providing expert opinion concerning the issue of identifying the objects enlisted in the claim with the objects currently included in the Museum collection.

One can feel the lack of appropriate legal regulations, standardising the relations between public and private interest. The Museum prepared a project of a law which could clarify the matter unambiguously for all the cases of nationalised movable property, and also offering suggestions of compensating the damage.

Contrary to the numerous press reports, Adam Branicki's heirs *de facto* already made claims against the Wilanow palace a few years ago indicating, in the procedural writ from 6 September 2005 lodged in the case for agreeing the contents of land register and conducted by the Regional Court for Warszawa – Mokotow under the signature IC 586/03, that their claim also includes the premises on which the palace in Wilanow is located. A. Branicki's heirs demand, within the above mentioned proceedings, that their names replace the State Treasury as the owner in the land register including, among others, the plot of land no 17 in the property section 1-05-52 (“the palace”). The consequence of realising that claim of A. Branicki's heirs would be stating that the Museum did not obtain the use in perpetuity of the real estate. The presented scenario cannot exclude the final demand of evicting the Museum from the occupied premises.

In the procedural writ from 3 April 2008, the Museum applied for dismissal of the complaint as a whole indicating the unreasonable statement that the real property indicated in the claim did not fall under the decree on implementing the land reform. In the statement of reasons it was indicated, among others, that before World War II the real estate with the palace in Wilanow made up one real estate labelled in the register of charges as “Wilanów Real

„Dobra Ziemska Wilanów” zostały przejęte na cele reformy rolnej na rzecz Skarbu Państwa zgodnie z lit. 2 ust. 1 dekretu PKWN z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej. Zgodnie z tym dekretem, w oparciu o art. 6 za nieruchomości ziemską ustawodawca uznał również tereny z zabudowaniami wchodzące w skład majątku o charakterze rolniczym.

Spadkobiercy Adama Branickiego podważyli powyższą argumentację składając w Mazowieckim Urzędzie Wojewódzkim w dniu 8 kwietnia 2009 r., nagłośniony w ostatnich dniach przez prasę, wniosek o stwierdzenie, że zespół pałacowo-parkowy obejmujący pałac i park w Wilanowie oraz w Morysinie nie podpadały pod działanie przepisów o reformie rolnej z 1944 r. Oznacza to, że spadkobiercy rodziny Branickich wszczęli już, oprócz postępowania sądowego o uzgodnienie treści księgi wieczystej, postępowanie administracyjne zmierzające do przejęcia nieruchomości pałacu i parku wilanowskiego. Uzasadnienie tego wniosku bazuje na kształtującym się w ostatnim czasie twierdzeniu, że zabytkowe rezydencje nie stanowiły składnika mienia służącego do prowadzenia działalności rolnej – przez co, według autorów takiej koncepcji, nie były częścią nieruchomości ziemskiej, a zatem nie powinny podlegać reformie rolnej. Twierdzenie to stoi w sprzeczności z przedwojennymi przepisami definiującymi pojęcie nieruchomości ziemskiej (zawartymi w rozporządzeniu tymczasowym Rady Ministrów z dnia 1 września 1919 r. normującym przenoszenie własności nieruchomości ziemskich, Dz.U. Nr 73, poz. 428), obowiązującymi nieprzerwanie od 1919 r. do 1957 r.

W toku postępowania, które prowadzić będzie wojewoda mazowiecki, Muzeum zamierza przytoczyć wiele argumentów, które obalają tezę, iż pałac wilanowski nie był częścią majątku ziemskiego. Należy wiedzieć, że pałac i park wilanowski nie były wydzielone z nieruchomości „Dobra Ziemska Wilanów” zajmującej w chwili nacjonalizacji powierzchnię co najmniej 1000 hektarów, a w trakcie przejmowania ich pod zarząd Skarbu Państwa uznawano je za część 300-hektarowego „majątku Wilanów”. Pałac wilanowski zajmuje nieruchomość wyczerpującą definicję terminu „nieruchomości ziemskiej” stosowaną w polskim prawie, jak podano wyżej, od 1919 r. – mamy nadzieję, że Wojewoda Mazowiecki podzieli tę argumentację. Nawet jeżeli jednak stanie się inaczej, Muzeum skorzysta z prawa do odwołania się od decyzji do ministra rolnictwa i rozwoju wsi i, w razie konieczności, wejdzie na dalszą drogę odwoławczą, z Wojewódzkim Sądem Administracyjnym i Naczelnym Sądem Administracyjnym włącznie. Muzeum po-

„Estate” – originally covering the area of app. 6 197.36 ha. “Wilanów Real Estate” was reclaimed for the purpose of land reform by the State Treasury in accordance with lit. 2 par. 1 of the PKWN decree *on implementing the land reform*, issued on 6 September 1944. According to the decree, on the basis of article 6, also the premises with buildings included in the real property of agricultural character were regarded as real estate by the legislator.

Adam Branicki’s heirs challenged the above argumentation, which has been publicized by the press, by putting a petition at the Mazovia Voivodeship Office on 8 April 2009, for stating that the palace and park complex encompassing the palace and park in Wilanow and Morysin did not fall under the regulations of the land reform from 1944. It means that the heirs of the Branicki family, besides the legal proceedings for agreeing the content of the land register, instituted also administrative proceedings aimed at reclaiming the real estate of the palace and park in Wilanow. The statement of reasons for that suit is based on the recently forming statement that historic residences did not constitute an element of property used for agricultural activity – therefore, according to the authors of the concept, they did not constitute a part of the real estate and thus should not fall under the land reform. That statement is contrary to the pre-war regulations defining the notion of real estate (included in the provisional directive of the Council of Ministers from 1 September 1919 standardising transfer of real estate ownership, Dz.U. No 73, pos. 428), which were legally binding incessantly from 1919 to 1957.

During the proceedings, run by the Governor of Mazovia Voivodeship, Museum intends to quote numerous arguments to undermine the thesis that the palace in Wilanow was not a part of the real estate. It should be known, that the palace and park in Wilanow were not separated from the immovable property of “Wilanów Real Estate” covering, at the time of nationalisation, the area of at least 1000 hectares, and during the process of reclaiming it for the State Treasury it was regarded as a part of a 300-hectare “Wilanów estate”. The palace in Wilanow occupies the premises precisely fitting the definition of a “real estate” used in the Polish law, as has been mentioned above, since 1919 – we hope that the Governor of Mazovia Voivodeship will share the opinion. However, should it happen otherwise, the Museum will use the right to appeal against such ruling to the Minister of Agriculture and Rural Development and, if necessary, will pursue further appeal procedure including the Voivodeship Administrative Court and the Supreme Administrative Court.

kląda także nadzieję na trwałe zabezpieczenie statusu własnościowego pałacu w projektowanej ustawie o świadczeniach pieniężnych przyznawanych niektórym osobom, których dotyczyły procesy nacjonalizacji zwanej „ustawą reprivatyzacyjną”, w której proces legislacyjny włączyło się przez złożenie 28 kwietnia 2009 r. w Ministerstwie Skarbu Państwa „Zgłoszenia zainteresowania pracami nad projektem ustawy o świadczeniach pieniężnych przyznawanych niektórym osobom, których dotyczyły procesy nacjonalizacji”.

The Museum hopes that the ownership status of the palace will be permanently secured by the proposed legal act concerning financial benefits granted certain individuals to whom nationalisation processes applied, called the “reprivatization act”, in whose legislative process it participated by filing a “notification of interest in the work on the proposed legal act concerning financial benefits granted to certain individuals to whom nationalisation processes applied” at the Ministry of State Treasury, on 28 April 2009.

¹ P. Jaskanis, P. Szpanowski, *O potrzebie zarządzania historyczną rezydencją – przypadek wilanowski*, *Wiadomości Konserwatorskie*, nr 23/2008, s. 139-143.

Streszczenie

Tradycję muzeum wilanowskiego liczymy od 1805 r., kiedy Stanisław Kostka Potocki w pałacu otworzył swoje zbiory sztuki i rzemiosła artystycznego dla publiczności w celu wychowania przez sztukę i historię. Po Potockich majątek ziemski i zbiory sztuki przejęli Branicki – w 1944-45 r. całość majątku została znacjonalizowana. Pomiędzy 1949 a 1960 spadkobiercom Adama Branickiego zwrócono ok. 1600 rzeczy. W 1998 r. spadkobiercy Adama Branickiego wystąpili do sądu z pozwem o zwrot ok. 6000 muzealiów z Muzeum Pałacu w Wilanowie, obecnego ich właściciela, a następnie o zwrot nieruchomości będącej we władaniu tej instytucji. W ciągu ostatnich kilku lat, równoległe z wyżej wymienionymi procesami, prowadzone były lub toczą się śledztwa w sprawie zaginięcia dokumentów dotyczących nacjonalizacji dóbr wilanowskich, sfalszowania dokumentów i wydawania zaświadczeń niezgodnych ze stanem faktycznym. Sądy ocenią ostatecznie prawne podstawy działań z okresu nacjonalizacji i obecnych postępowań, jak na przykład budowanie roszczeń wobec dawnej nieruchomości ziemskiej na podstawie współczesnych interpretacji przepisów prawa z 1944 r. Potrzebne są ustawy jednoznacznie regulujące problem reprivatyzacji nieruchomości i ruchomych dóbr kultury, zgodnie z interesem publicznym i poszanowaniem prawa własności.

Abstract

Tradition of the Wilanów Museum began in 1805, when Stanisław Kostka Potocki opened his palace to the public and displayed his collections of art and handicraft in order to educate through art and history. After the Potocki family, the estate and art collections were taken over by the Branicki family – and in 1944-1945 the whole property was nationalised. Between 1949 and 1960, about 1600 items were returned to the heirs of Adam Branicki. In 1998, the heirs of Adam Branicki filed a lawsuit against Wilanów Palace Museum, demanding the return of about 6000 exhibits from their present owner, and subsequently the return of the fixed property also in the possession of the above mentioned institution. During the past few years, simultaneously to the above mentioned lawsuits, there have been conducted investigations concerning missing documents referring to the nationalization of the Wilanów property, forging documents and issuing certificates inconsistent with the factual state. Courts will finally assess the legal basis of actions taken during the period of nationalisation and of current proceedings such as, for example, laying claims for the restitution of property on the basis of current interpretation of the legal regulations from 1944. New legal acts are needed which will explicitly regulate the problem of restitution of fixed property and movable cultural heritage, in accordance with the public interest and respect for laws of property.